

**ANADOLU'DA KIZILBAŞLIK HAREKETLERİNE DAİR
MEÇHUL KALMIŞ BİR ESER**

Yrd. Doç. Dr. Osman Cilâcı
Selçuk Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Türkiye, elyazması eserler açısından dünyanın en zengin kütüphanelerine sahip ülkelerden biri, belki de en başta gelenidir. Bu, sahanın uzmanı ilim adamlarının da ittifakla kabul ettikleri bir gerçektir. Dünyanın birçok memleketlerinde elyazması eser ihtiva eden kütüphanelerin sağlam katalogları neşredildiği halde Türkiye'mizdeki kütüphanelerin çok azının bilimsel katalogları yapılabilmektedir. Pek çok elyazması eser ihtiva eden kütüphanelerin katalogların henüz yapılamamıştır. Bu yüzden Türkiye kütüphanelerindeki elyazması eserler tam olarak bilinmemektedir.

Tanıtmaya çalışacağımız müellefi meçhul "Şeyfü'ş-şer'il-meşhur alâ şâhi ahmeri'i-re'si'z-zındiki'l-meşhur" adlı Arapça elyazması bu eser de, günümüze kadar üzerinde çalışma yapılmamış eserlerden biridir.

Kitap, Konya Yusufâğa Kütüphanesi (nr. 6730)'nda on risaleden oluşan bir cild içinde bulunmaktadır. Eserin bugüne kadar bir başka nüshası tesbit edilememiştir. Türkiye kütüphanelerinde (1) bir nüsnasının mevcut olduğuna dair bugüne kadar bilgi almak mümkün olamamıştır.

Ahmet Rifak Efendi, Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye (İstanbul, 1299, I, 110)'sinde İdris-i Bitlisi'nin "Mezheb-i ravâfidi red zımmında güzel bir kitap te'lif eylediğini" yazmakta fakat kitabın mahiyeti hakkında bilgi vermemektedir (2).

Günümüze kadar başka nüshalarının olduğu tesbit edilemeyen adı geçen risalenin İdris-i Bitlisi (ölm. 927-930/1521-1524)'ye izafesi mümkün görülmektedir. Büyük bir ihtimalle bu risale İdris-i Bitlisi'nin meçhul kalmış eserlerinden biridir:

1. Risalenin telif tarihi ile İdris-i Bitlisi'nin yaşayışı aynı döneme rastlamaktadır; çünkü İdris-i Bitlisi, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devirlerini idrak etmiştir. Müellif, eserinin mukaddimesinde risalesini bu iki Sultana ithaf etmiştir.

2. İdris-i Bitlisi, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu dini ve idari siyasetini yönlendiren âlimlerden biri ve Yavuz Sultan Selim'in önde gelen müşaviridir.

3. İdris-i Bitlisi'nin diğer eserleriyle bu risale karşılaştırıldığı zaman, yazı, dil, üslup ve ifade benzerliği görülmektedir.

4. Risalenin muhtevası gözönünde bulundurulursa Yavuz Sultan Selim'in Şii-Safevî Devleti ile mücadelesinin dinî ve fikrî plândaki faaliyetlerin bir neticesi olarak kaleme alındığı rahatlıkla tesbit edilebilir. Bu durum da iddiamızı kuvvetlendirmektedir.

5. Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisi'yi mühürlü "boş kağıtlarla" Doğu Anadolu'nun değişik etnik kökenlilerin yaşadığı yerleşim bölgelerine göndererek, onlara kendi adına anlaşmalar imzalama yetkisi vermiştir. İdris-i Bitlisi de o bölgedeki emirlik ve beyliklerin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmasını sağlayan anlaşmalar yapmıştır. O bölgelerdeki idarî yapılanmanın çerçevesini çizen de büyük ölçüde İdris-i Bitlisi olmuştur.

Kızılbaşlık, Şii müslümanların önceleri kızıl renk bir taç ile hırka giydikleri için bu ad verilen kolu, Şah İsmail'in bir sınıf askeri, Gulat-ı Şîâ'dan bir taifedir (3). Kızılbaş, râfîzi, mecaz yoluyla dinsiz yerinde kullanılır bir tabirdir (4). Nadir Şah'ın istilasından (XVIII. yy) sonra Afganistan'a yerleşmiş bir Türkmen boyu. Tahtacılar ve Anadolu'da "Abdal" adı verilerek halk arasında "Çingene" oldukları söylenen göçebelerektir. Kızılbaşlar Şeyh Safiyüddin Haydar'ı pîr tanır. İnanç ve törenlerinde Bektaşilik'ten gelen etkiler çoğunluktadır (5). Kızılbaş, Alevî-Şii geleneğine bağlı, tarikat, mezhep karışımı aşırı bir akım. Kızılbaşlığın bazı kolları Hz. Ali'yi Tanrı tanımaktadır (6).

Tanıtmaya çalıştığımız eserle yakın ilgisi açısından Antalya ili Akseki kazası Yeğen Mehmet Paşa Halk Kütüphanesi(nr. 264/12)'nde kayıtlı elyazmasının 97b yaprağında yer alan Hamza Sarukerez'in Kızılbaş Risalesi'nde de söz etmek gerekir.

Kızılbaş Risalesi

« بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ . الْحَمْدُ لِلَّهِ نَاصِرِ أَوْلِيَانِهِ وَفَاخِرِ
أَعْدَائِهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ مَسَامَةً
بِلَوْلِكَ كَهْ وَأَوْفَاهِ أَوْلَاكَ كَهْ »

sözleriyle başlamakta,

« بوطائفة لهم كافر در و ملحد لر در و اهل فساد در الی جبرئیل
قتل واجبر. اللهم انصر من نصر الديني واخذل من خذل المسلمين »

cümleleriyle son bulmaktadır.....

Risale, 199x140 mm ebadında, Türkçe, nesih hatla filigranlı kağıda yazılmış, kahverengi, zencirenkli, meşin bir cild içindedir. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır (7).

Aharlı filigranlı kırma tâlik olarak yazılmış bulunan bu eser, ortası şemseli, kenarı cetvelli, meşin bir cild içindedir. 20.2x133 mm dış, 146x75 mm iç ebadındadır. Her sahifede 23 satır bulunmaktadır. Tavsifini sunduğumuz ve tanıtmaya çalıştığımız bu eserin mecmuanın hiçbir yerinde istinsah kaydına rastlanmamıştır. Bu risale mecmuanın 78 b- 79a yaprakları arasında yer almaktadır (8).

Eserin tam adı (2a) yaprağının son iki satırında,

سَيِّفُ الْمَشْرُورِ
عَلَى سَاحَةِ أَحْمَرَ الرَّأْسِ الرَّبْدِيِّ الْمَشْرُورِ

olarak geçmekte, "seyf" kelimesinin "meslûi" (çekilmiş) anlamına geldiği yine aynı yerdeki şerhten anlaşılmaktadır. 12 yapraktan (1b - 12a) müteşekkil olan eserin hemen her sahifesinde bazan altı, bazan dört satırlık şerhler bulunmakla beraber son sekiz yaprağında ise hiçbir şerh yoktur.

Başı (1b),

- 3 - « الحمد لله الذي نصب من آل عثمان
في سرر الخلافة سلطانا ليما »

cümlesiyle başlamakta,

Sonu (12a),

«د كلاً لما ونامون كثيراً ويصلون في
بعض الأوقات ولا بالكفروا به ارشدكم الله
وهذا هم إلى الإسلام والوقف على أهل البدعة قبل باطل

cümleleriyle bitmektedir. Risalenin sonunda istinsah tarihini belirleyen bir kayıt mevcut değildir. Ancak sonunda (12a) yaprağında bir büyük vakıf mührü bulunmaktadır.

Risale iki asıl ve her asıl üç makaleden meydana geldiği için risalenin tamamı altı makaleyi ihtiva etmektedir. Yazar, her makalenin içinde bir takım "mesele"ler va'zetmekte ve bu meselelere cevaplar vermektedir (9).

Önsözünde Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf edildiği anlaşılan ve devletin dini ve idari siyasetine yön vermek gayesini güden bu tür eserlere Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde oldukça sık rastlanmaktadır. Lütfi Paşa'nın Asafnâme'si, Koçi Bey'in Risalesi, Narhçı Hasan Çelebi'nin Mesâlihu'l-müslimin'i, Molla İdris'in Risalesi vb. bu gaye ile yazılmış risalelerden ilk akla gelenleridir.

Bütün bu ve benzeri eserlerden anlaşılmaktadır ki, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde erbab-ı kalem, kendi iştiğal alanına giren konularda zamanın hükümdarını uyarabilmiş, doğru bildiklerini geniş bir rapor (risale) halinde sultana takdim etmişlerdir. Hiçbir hükümdarın bu tür ikazlar karşısında feveranla iktidar gücünü kötüye kullanarak tecziye cihetine gittiği de görülmemiştir. Bu tür bir uygulamanın en güzel örneklerini ilk dört halifenin ilki olan Hz. Ebu Bekir (632-634)'den itibaren bütün İslâm Tarihi boyunca görmek mümkündür.

DİPNOTLAR

1. Adı geçen elyazması eserin, kütüphanelerinde bir nüshasının bulunup bulunmadığına dair 6.4.1993 tarihinde, Eski Eserler Kütüphanesi BURSA, Râğıp Efendi Kütüphanesi Laleli-İSTANBUL, Âtîf Efendi Kütüphanesi Şeyhzadebaşı-İSTANBUL, Selim Ağa Kütüphanesi Üsküdar-İSTANBUL, Süleymaniye Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Süleymaniye-İSTANBUL, Nuruosmaniye Kütüphanesi Bayezid-İSTANBUL kütüphanelerine dilekçe ile başvurmuştum. Adı geçen merciler cevabi yazılarında, bu risalenin kütüphanelerinde mevcut olmadığını bildirmişlerdir. Burada kendilerine teşekkür ederim.
2. Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1343, III, 6'da İdris-i Bitlisi'nin eserleri arasında bu esere rastlanmamıştır. Fehmi Ethem Karatay, Topkapı Müzesi Arapça Yazmaları Kataloğu, İstanbul, 1962'nde bu eserin adı geçmemektedir. Ömer Rıza Kehhale, Mu'cemu'l-müellifin, Beyrut, trs. böyle bir eserin mevcudiyetinden bahsetmemiştir. Ayrıca bkz. Mehmet Bayrakdar, bitlisli İdris, Ankara, 1991, s. 34.
3. Ş. Şami, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, 1317; İslâm Ansk. (M.E.B.) İstanbul, 1967, V, 795.
4. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1972, II, 227.
5. Meydan Larousse, İstanbul, 1972, VII, 284.
6. Türk Dili ve Edebiyatı Ansk. İstanbul, 1982, V, 345.
7. Kültür Bakanlığı, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, İstanbul, 1982, s. 178-79.
8. Keşfu'z-zünûn ve GAL'da böyle bir elyazması eserin mevcut olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.
9. Kısa ve ana hatlarıyla tavsifini yaptığımız bu risalenin tarafımızdan Türkçeye tercüme edilerek bulunabilen tam metin neşrini sağlamak gerektiği inancındayız.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد الذي نصبه الخان في سر حلافة سلطانها واولادها...
من كان واليا جبا عليها والمخاطبة الخطبة التي في عام سن سنة...
وتمت بسم الله والاهوا...
ايهل الحق بفرغ من هو سنة اعدائهم بين الامم...
التي قد نزلت على الامم...
فقد قرأها في ورئيس الملاحدة...
ساقدم ساقدم فرضا ماضى السنى سنة...

بصلية النبي والرسول...
مظفر على هؤلاء...
الكفرة النجار...
المهنية فرار الشيطان...
الرجاء والى...
وجودهم من...
السيرة المنتهية...
عندنا قدر...
قطر من...
نزل منها...
الباطل من...
والظلم...
وتمت...
والدراهم...
الرجانية...

Handwritten marginal notes in Arabic script, likely commentary or corrections.

Handwritten marginal notes in Arabic script, likely commentary or corrections.

ان ملازم قريبتان وياش في الكفر والضلالة والافساد والتمكين عن الحق العريق
 باسبيل السبل السداد واهرامهم عليهم بالتمادي والنفاد والزيادة والاباحة والرفض
 الخاف والارتداد واطهر من الشرس ايسر من الامس فان ما نوا ووقنوا انما هم في المسلمين
 وياورث عنهم ولا يخلصون ولا يكفون ولا يصلون عليهم ولا يرضون في مقابر المسلمين
 بل تسرعونهم وتوارى كما يفعل الكفار الجاهل وما طريق قسطنطين قد ذكرناه فوجه في
 مثل سما الخافي ان نعت التضر واذ نعت ما في هذا القياس يكون عليه نصيره فيما ذكرنا بالوجه
 انصواب في بيان احوال عريق كمنه البدلاء والعلدية والجو القيد والجديت
 ومنه جد وجد وبيهم بسند عيسى تايد ليس انقضت الصالحين وانما ضمنا الختم
 ببيان احوال عريق كمنه كالمعروف في قوله تعالى انما نريد ان نرضى انفسنا
 ونرضى انفسهم في الازداد والزيادة والاباحة والافساد والتمكين بالتمادي والنفاد واهما
 في الخيل والفعال بل نوا مان في الضلالة والتمكين في الازداد والافساد والتمكين كمنه
 في النفاق على ما مر غير من من اعطاهم في نعت احوالهم بفتح النام في كتاب هذا الختم في الختم
 بفتح النام كتاب الكثرة كونه علامة للفضيلة في الكلام بفتح وا كما تصافه من تلك النفاق
 انهم ورتبه ولا نوا ان اسفوزه معلوم بالا ما ريل بالتمادي من رضاء في نعت عريق
 انك ما نرتب عريق لاورسبه حكاه وما يتعلق باخر الاقوال وهو الكلام حيا
 ذكر في تحفة العقول انما مضى انما في الضلالة والتمكين والسبل السفل وقد ذكر في نعت عريق العقاب
 ابدان وصيدري وهم كفار حيرين مما نتم يا نساء مردان مرادهم بذلك على انهم وهو
 منهم عريق فما نكن في مرتبة من كرمهم وعدم كرمهم من قبلهم وهم المرادون بقوله
 فصفهم انما عوا الصلوات وتبعوا الشبهوات فسوف يكونون غيا عصفها الصلوات
 وياكم فليكن ذلك كتاب الله ورسوله رسول مدبر ومعتقدات ائمة الهدى من امنه
 وقد قال في حكم كتابه ان الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعا هم لست منهم
 في نعت عريق ما مر به في قوله وقد روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انما
 وفه رتبه نعت عريق واذ روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انما روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انما

Risaleden bir örnek (11^b) sahife.

بعد ما ملكه هذا عند انتم وعند جماعة لا يبول والخطاف في مرتد، شرك، ولا
 ينكر حشره وستره وبعثه والقرطه وعذاب القبر والجنة والنار والميزان ولا يفتد
 ان تنزل في اسما، ولا يفتد في اموات الناس بغير اذنهم ولا ينكر العموم والصلوة و
 لا يوصل عينا على كبره وثمان رجب ولا يفتد ولا يفتد ولا يفتد ولا يفتد ولا يفتد
 سبناح سن رجب ورجوعه من اسبغون كسبت الحيتن وبقدره في عقد سن
 من كان ينكره، وبقدره ولا يظهر ان ترك الله كما نبتة او اعادة و
 اعتقد ريبين برون ملكهم رولا با با حار زينا عودهم الى الاسلام ولا يجوز احوالهم
 ابد وغل ساسن ظل امورهم سر او علة به ويكون بمنزلة الحرب في الحارث فلا يكون
 انورهم كما سوانا ودماءه كذا ما ذكره الامام السرخسي في كتابه المسما باسمه الكبير
 واستغنى من اخباره وسمعت في هذه المسئلة فكلهم فتوا اي كذا فهذا المنقول عنه
 اعنا من السمرقندية هو من وعده بالبراه في الخاتمة رزقا الله في العافية في الفاتحة
 واخره في خاتمة مسله وذكر في خاتمة الحق في باب الوفاء ويجوز الوفاء
 على العموم ان كان في شيا طرق رسم كالجذبة فان لم يكونوا على طريق الاسلام لم يجر
 كما في ادرنا وعند ربه واجوبه لانهم رنودا يكون على كلاما ويناون كثيرا
 ويصلون في حق الا كتابا وكتفه وما يتروصون وينظرون بالكنز وابه انهم
 تدوهم ان رسم ووافف على اهل البدعة قبل باطل

